

Jézus hiteles evangéliuma?

Gondolatok Vermes Géza Jézus-képéről

P. G. M.-nek ajánlom

Előrebocsátom, bár magától értő-dő: Vermes Géza hatalmas tudásához nem férhet kétség. Közel negyven éve foglalkozik Jézus alakjának és tanításának tudományos kutatásával, s ez már önmagában is tiszteletet és nyitott figyelmet parancsol. Kutatásainak eredményeiből magam is mérítettem, egyet s mászt beépítettem saját Jézus-értelmezésembe, elsősorban az „Isten fia” és az „Emberfia” fogalommal kapcsolatban.

A másik szempont, amelyet kérek figyelembe venni az alábbiak olvasásakor: Meggyőződésem, hogy mivel minden ismeretünk viszonylagos és mindig tovább pontosítható, senki sem alkothat abszolút érvényes képet Jézusról, és nem gondolhatja, hogy az ő Jézus-értelmezése minden tekintetben és végérvényesen helytálló. E tekintetben is csak „tükrör által, homályosan” (1Kor 13,12) látunk.

Vermes Géza *Jézus hiteles evangéliuma* c. könyve (Osiris Kiadó, Budapest, 2005) Jézusról szerzett ismeretei, illetve Jézus-értelmezése összegzésének tekinthető. Ezt az összegzést tömören tartalmazza a könyv Epilógusa, amelyet baráti körben nem rég megbeszélünk, és amelynek egynéhány állítására reflektálok az alábbiakban (a hivatkozott oldalszámok erre vonatkoznak). Fejtegetéseim e keretek között értelemszerűen csak vázlatosak lehetnek; állításaim részletes kifejtését és alátámasztását könyveimben találhatja meg az érdeklődő olvasó (Ki dobja az első követ?, 1999; Jézus evangéliuma Márk tolmácsolásában, 2003; Jézus evangéliuma Lukács tolmácsolásában, 2007 – Elpidia Kiadó).

Korábbi Vermes-olvasmányaim elenére is meglepett (talán kevésbé emlékeztem már azokra, talán annak idején elvesztem a részletekben), hogy összességében milyen kevésbé tudok egyetérteni Vermes Géza állításaival:

Néhány fontos kérdésben teljesen **azonosulni tudok** felfogásával, például Jézus erőszakmentességét illetően (419).

Más esetekben elfogadom, de **egyoldalúnak vagy hiányosnak tartom**, amit mond, például hogy Jézus vallásossága *radikálisan Isten-központú* vallásosság volt (428), mert hiszen ez a vallásosság legalább annyira nevezhető emberközpontúnak is (ld. Mk 12, 28-31; vö. Jak 2,14-19; 1Jn 4,20-21). Hasonló gondom van azzal, ahogyan Vermes Géza bemutatja *Jézus istenképét*. Természetesen teljesen egyetértek ide vágó lényegi kijelentéseivel: „*Jézus Istene gondoskodó Isten... gondos családfő... szerető Atya...*”, sőt ezek részletezéseivel is: „*mint a szerető pásztor, fáradságot nem kímélve keresi az elkószált bárányokat...; nagylelkű munkaadóhoz hasonló, aki túlfizeti egyes bérmunkásait...; örömmel és megbocsátással fogadja vissza lázadó gyermekeit...*” (430). Mégis óriási hiányérzetem van, mert Vermes Géza leírásából nem derül ki, hogy istenképével Jézus milyen *radikálisan szemben áll* az Ószövetséggel, illetve kora teológiai és népies közgondolkodásával egyaránt.

Egyrészt: Kétségtelen, hogy az Ószövetség könyveiben is nemegyszer felbukkannak Isten gyengéd vonásai (pl. 5Móz 32,11-12; Iz 49,15; 66,7-13; Ez 34,16; Oz 11,1-4; Zsolt 22,10-11; 57,2), de az uralkodó isteni irányelv mégiscsak az, hogy „*Irtsd ki körödből a gonoszt!*” (5Móz 17,7 – vö. Jn 8,5)! A lényegi mozzanat témánk szempontjából az, hogy az Ószövetség Istene szigorúan megmarad az *igazságosság* határain belül, Jézus Istene viszont – bár nem igazságtalan (ld. Mt 20,13), de – következetesen és mindenestül *túllép* az igazságosságon (ezt tükrözi Jézus egész tanítása és gyakorlata): a szívtelen szolgáról (Mt 18,23-33), a szőlőhegy munkásairól (Mt 21,1-15), az elveszett juhok kereső pásztorról (Lk 15,3-6), az elveszett drachmát kereső asszonyról (Lk 15, 8-9), a tékozló fiúról (Lk 15,11-32) vagy a farizeusról és a vámosról (Lk 18,10-14) szóló példabeszéd csak néhány kiragadott példája ennek az igazságosságon túllépő *szeretetnek*, amint az is, hogy Jézus egy asztalhoz ül a Törvény szellemében kirekesztett vámszedőkkel és utcanőkkel (Mk 2,15-16), és feltétel nélkül megbocsát

a még csak bűnbánatot sem tanúsító házasságtörő asszonynak (Jn 8,10-11).

Másrészt: Ha egy fokkal még mélyebbre hatolunk, akkor azt látjuk, hogy Jézus tanítása és gyakorlata által *forradalmi fordulat* következik be az istenképben (és nem csupán a zsidósággal, hanem az egyetemes vallástörténettel szemben is). Mert mi is történik akkor, amikor az apa (Isten) elébe megy a tékozló fiúnak, amikor az asszony (Isten) hajladozva keresi az elgurult drachmát, s a pásztor (Isten) megfordul, megkeresi és megmenti az elveszett juhok? *Isten megfordul!* Ez a *fordulat* pedig hátborzongatóan emlékeztet a Vermes Géza által más összefüggésben (417) említett *tesúvára*: a bűnbánatra, a megtérésre. Legalábbis a mozdulat ugyanaz. Mindenesetre annyit nyugodtan állíthatunk, hogy a Jézus által megrajzolt kép szerint Isten nem az állítólagos jókat és igazakat kedveli (vigyázat: más dolog kedvelni, s megint más szeretni!), hanem a lenézett bűnösöket. Ezért mondja Jézus is: „*Nem az erejük teljében lévőknek van szükségük orvosra, hanem azoknak, akik rosszul vannak. Nem azért jöttem, hogy 'igaz[ságos]akat' hívjak meg, hanem bűnösöket!*” (Mk 2,17). Kielezett, de a lényegét meg nem hamisító megfogalmazásban: *Jézus ábrázolásában Isten az istentelenek istenévé válik!*

Ezzel persze maga *Jézus is* úgy cselekszik, mint egy istentelen, és megkérdőjelezi a törvényhű zsidók egzisztenciájának alapjait. „*Mellesleg!*” ezért kellett erőszakos halált hálnia: kortársai nem tudtak eltérni ilyen mélyreható reformációtól, mivel nem voltak képesek megbirkózni saját kollektív árnyékukkal; ezért „*kellott!*” – vö. Mk 8,31; 9,31; 10,33! – kivetniük maguk közül Jézust; az, hogy „*pár nappal hűsvét előtt felfordulást okozott a templomban a kereskedők között!*” (421), önmagában elégtelen indoka kivégzésének. (És még „*mellesleg!*”: mindez azt mutatja, hogy az istenkép kérdése nem „*jelentéktelen!*” elvi vagy tudományos kérdés, hanem a mindent meghatározó alapok közé tartozik, és Jézus érdemesnek tartotta a kivégzést is vállalni érte...)

Vermes Géza *legtöbb tételét* azonban kifejezetten *tévesnek tartom*, s az alábbiakban – kiragadott példákön – ezt fogom bemutatni.

Ami *Keresztelő János és Jézus* viszonyát illeti, Vermes Géza is rámutat bizonyos különbségekre köztük, ábrázolása alapján azonban azt hihetnénk, hogy Jézus a lényegét illetően összhangban volt Jánossal: „...amit hirdetett – *Tartsatok bűnbánatot, mert közel van a mennyek országa!*” –, *Jánost visszahangozta... csodálattal beszélt a Keresztelőről... igen nagy becsben tartotta ezt a férfiút...*” (416-417). – Csakhogy kezdeti lelkesedése és azonosulása után Jézus más útra lépett, szakított Keresztelő János elveivel és gyakorlatával, és kifejezetten kritikusan viszonyult hozzá: „A törvény és a próféták [csak] Jánosig voltak érvényben. Attól kezdve Isten országa hirdettetik örömhírként” (Lk 16,16), sőt azt mondta Jánosra utalva: „Aki a legkisebb Isten országában, az nagyobb nála” (Lk 7,28). Ezek alapján azt kell gondolnunk: János, aki még a Törvényt tanította, és a haragvó Isten büntető ítéletét prédikálta (Mt 3,10-12), Jézus megítélése szerint kívül állt Isten országán; ezért hívta meg, „csalogatta” Jézus őt is, hogy lépjen be Isten országába, mondván: „Jó annak, aki nem tántorul el tőlem” [hagyományos fordításban: „Boldog, aki nem botránkozik meg bennem”] (Lk 7,23).

„*A nem zsidókhoz, illetve róluk ke-mény szavakkal beszélt [Jézus], lenézően kutyákhoz és disznókhoz hasonlítva őket (Mk 7,27; Mt 7,6)*”, állítja Vermes Géza (418). – Ami Mk 7,27-et („Nem helyes elvenni a gyerekek kenyerét, és a kutyák elé vetni”) illeti, képtelenség, hogy Jézus ilyen kijelentést tett: 1) Lehetetlen, hogy aki *kortársai felfogásával ellentétben* azt tanítja, hogy Isten fölkelte napját jókra és gonoszokra egyaránt, s hogy az ember csak Isten jószágának az ellenség szeretéig terjedő utánzásával válhat „Isten fiává” (Mt 5,44-45), az kortársaival egyetértésben kijelentse, hogy csak a zsidók Isten gyermekei, a nem zsidók pedig csak kutyák. Fokozott képtelenség, hogy ezt egy, a gyermeke egészségéért könyörgő, egyébként is a lábainál heverő asszonynak mondja, mintegy még jól meg is rugdalva őt. 2) A kenyér elvételének képe *nem illik bele a helyzetbe*, használata gyengeelméjűnek tünteti föl Jézust, hiszen a zsidók cseppet sem rövidülnének

meg, ha meggyógyítana egy pogányt. Ellenkezőleg, csak növekedne a zsidók Istenének tekintélye. Ha viszont a kép nem a kenyér szűkösségére, hanem értékére akarna utalni, akkor azt jelentené, hogy Isten szemében a pogányok csak „kutyák”, és nem érdemlik meg, hogy megkönyörüljön rajtuk. Jézus azonban ennek az ellenkezőjét hirdette és gyakorolta (vö. Mk 5,19; Mt 8,10-13). – A valóságban (az evangélisták ábrázolásával ellentétben) Jézus egyik tanítványa, de még inkább *a ház gazdája*, egy diaszpóra-zsidó mondhatta az itt Jézus szájába adott mondatot, s erre reagálhatott az asszony: „De hát a kiskutyák is...” Az áthagyományozás, illetve az evangéliumszerkesztés folyamatában aztán (a Jézust nem értő, valójában meg nem tért „Jézus-követők”) jézusi mondat csináltak az asszony szavaiból, s a végleges változatban az asszony immár csak megerősíti „Jézus” kijelentését. Erre a bonyolult áthagyományozási folyamatra utalhat, hogy a 27. v. végleges szövegében nyelvtanilag nem állapítható meg, ki tette ezt a döntő kijelentést! (A mondatnak nincs alanya, sem személynév, sem személyes névmás, sem mutató névmás formájában. Annál meglepőbb, hogy a legkiválóbb fordítások is betoldják: „ő”, „Jézus”, sőt: „az Úr”).

Ami pedig Máté 7,6 („Ne adjátok a szent dolgokat a kutyáknak, és gyöngyeiteket se szórjátok a sertések elé”) kétségtelenül nehéz értelmezését illeti, az „Érted vagyok” 2002. augusztusi számában magyarul is olvasható Joachim Jeremias (1963-ból való) remek tanulmánya, amelyben világosan kifejti, hogy e mondás helyes fordítása így hangzik: „Ne rakjatok a kutyákra (arany- vagy ezüst-) karikát, és ne aggassátok gyöngy(füzér)eiteket a disznók orrára!” Vagyis szó sincs itt a pogányokról; Jézus általános érvénnyel arra biztatja követőit, hogy becsüljék meg kincsüket, az Isten országát (vö. Mt 13,44-46).

„...az evangéliumi mondások közt olyan is akad, amely felfedi a Jézusban rejlő *heves galileai természetet*, melybe Josephus szerint ifjúkortól beleoltják a harci szellemet... Jézus türelmetlenül, sarkítva 'sátán'-nak nevezi Pétert (Mk 8,33; Mt 16,23), a szír-föníciai asszony súlyosan beteg lányát 'kutyá'-nak (Mk 7,27; Mt 15,26), Galilea uralkodóját, Heródes Antipast pedig 'róka'-ként említi (Lk 13,32)”, írja Vermes Géza (420). – A „kutyákról” már esett szó. Ami a Pé-

ternek címzett „Sátán”-t illeti: Ha nem akarunk átlépni a fantázia birodalmába, és hűségesek akarunk maradni annak a Jézusnak a szellemiségéhez is, aki senkit sem minősített ördöginek (ezt csak Jn 6,70 és 8,44 fogta rá), akkor ezt a megszólítást csak így értelmezhetjük: „A Sátán beszél és kísért belőled!” Heródes „rókának” nevezésében pedig – ha figyelembe vesszük a szövegösszefüggést! – nem a „türelmetlen sarkítás”, hanem Jézus keserű iróniája és önironiája fejeződik ki: „Megengedhetetlen”, „nem illik”, hogy Izrael prófétái egy „róka” csapdájában pusztuljanak el (hozzátehetnénk: „Csak egy róka!” – nem pedig, mondjuk, oroszlán, hiszen a „kisragadozó” Heródes a „nagyragadozó” Róma bábja volt csupán): a legfőbb vallási vezetés, a templomi hierarchia „előjoga”, hogy megölje Isten küldötteit.

De nemcsak a szentírás-magyarozati (egzegetikai) érvek szólnak Vermes Géza felfogása ellen, hanem a lélektan is. Távoll álljon tőlem, hogy abszolutizáljam Jézust. Természetesen ő is lehetett (volt is) indulatos, de egy „*Jézus-formátumú zseni*” (432) személyiségképebe sehogy sem illik bele, hogy rendszeresen kitörjön rajta a „*heves galileai természet*”. Mint láttuk, nem is erről volt szó, hanem az egyik esetben egy tévesen neki tulajdonított mondanásról, a másik kettőben pedig fontos teológiai mondanivalót zseniális tömörséggel kifejező képről.

„*Egy ízben, amikor éhes volt, még józan ésszel ellenkező dolgot cselekedni is látjuk őt. A fügefáról fügét akar szedni, de mivel nincs rajta termés, megátkozta, noha a szüret ideje még odébb van (Mk 11,12-14; Mt 21,18-19)*”, állítja Vermes Géza (420-421). – Bár azt mondják, a zsenit és az örültet csak egy hajszál választja el egymástól, egy „*Jézus-formátumú zseniről*” mégsem kellene örültséget feltételezni. Nem is szükséges, mert a fügefával kapcsolatos történet, ahogyan Márk evangéliumában előttünk áll, egy szélsőségesen torzító áthagyományozási folyamat terméke, amely már a Máté-evangélium hatását is magán viseli, és fájón tükrözi, Jézust felnagyítani akaró buzgalmukban hogyan csináltak bolondot Jézusból a korai prédikátorok. Mert hiszen ki akar fügét szedni akkor, amikor még nincs itt a termés ideje? Ki varázsol el egy fát csak azért, mert nincs rajta termés, amikor még nem is lehet? Ha pedig a fa Izraelt jelképezi,

akkor – ebben a felfogásban – még rosszabb a helyzet: Csak egy elmebeteg fanatikus kárhozná örökös megtérés-képtelenségre egy egész népet azért, mert annak mértékadó hatalomgyakorló pillanatnyilag elutasítják őt.

Tudatosítanunk kell azt is, hogy az Újszövetség korai kézírataiban még nem használtak központozást – az élő beszédben viszont sokszor csak a szórend és a hangsúly különbözteti meg a felszólítást és a kérdést. Az ittenin kívül több olyan mondást is ránk hagyományoztak, amely csak akkor egyeztethető össze Jézus szellemiségével és tanításának egészével, ha kérdésként fogjuk fel, mégpedig nyilvánvaló választ magában foglaló „költői kérdésként” (vö. Mt 8,17; 19,28; Lk 22,28-30.36).

A történet eredeti lezajlását és értelmét így rekonstruálhatjuk: Jeruzsálemért vívandó, immár küszöbön álló „harca” előtt Jézus meg akarja mutatni a kíséretében, sőt tanítványai körében is ott lévő (vö. Lk 9,54; 22,38; Mk 11,16; 14,47) fanatikusoknak, mekkora ostobaság lenne türelmetlenségük – a fügefá által jelképezett! – Izrael népével szemben, ha az még éretlennek bizonyulna („még nem volt fügeérés ideje”) az ő új üzenetének befogadására. Zseniális pedagógusként a számaron lovagláshoz (Mk 11,7) hasonló újabb „játékot”, jelképes próféta cselekedetet rendez meg. Úgy tesz, mintha ő is időnek előtte keresne gyümölcsöt a fán, amely –

persze szavak nélkül, pusztán létevel – mentegeti magát: „Sajnálom, még nincs itt a termés ideje!” Erre így „fel” neki: „Hát soha többé ne egyik rólad gyümölcsöt senki?” Magyarán: „(Izrael népe!) *Lehetetlen*, hogy örökre megtagadd a gyümölcsözést!” Vagyis megátkozás helyett rendíthetetlen bizalmát, reményét fejezi ki!

Jézus „*mélyen meg volt győződve a mózesi örökség központi jelentőségéről, állandó értékéről... ezért ragaszkodott ahhoz, hogy amíg el nem jön Isten országa, a mózesi törvényeket a legapróbb részletekig be kell tartani, beleértve a rituális előírásokat is. Alapelve teljesen világos: 'Bizony mondom nektek, míg ég és föld el nem múlik, egy i betű vagy egy vesszőcske sem vész el a törvényből' (Mt 5,18), illetve: 'Hamarabb ér véget ég és föld, mint hogy egyetlen vessző is elvesszen a törvényből' (Lk 16,17), vallja Vermes Géza (423). – Kétségtelen: Máté és Lukács evangélista is a Törvény „pontosításaként”, „betöltéseként” akarja beállítani Isten országának hirdetését. Csakhogy egyszerűen lehetetlen, hogy ugyanaz a Jézus, aki gondtalanul átlépett a szombattal, a rituális tisztasággal, a válással stb. kapcsolatos törvényeken (vö. Mk 2,15-17; 2,18-19a; 7,5-8. 9-13.14-23; 10,2-9; Lk 11,39-41; 14,5; 19,5-7) annak érdekében, hogy Isten akaratát jobban teljesíthesse, egyúttal azt állította volna, hogy a Törvény*

szövegéből egy vonásnak sem szabad elvesznie. Ha így gondolta, akkor miért mondta a Vermes Géza által idézett mondat folytatásaként, hogy akinek az „igaz volta” „bőségesen fölül nem múlja” az írástudók és farizeusok Törvény szerinti helyes magatartását, az semmiképp sem mehet be Isten országába (Mt 5,20), és miért támasztotta alá ezt híres „antitéziseivel” (Mt 5,21-22. 23-24. 27-28.33-37)?

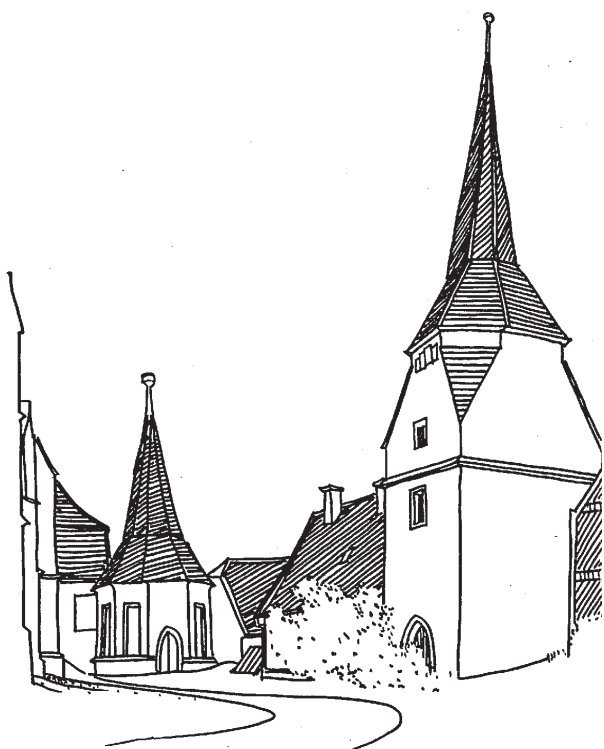
Manapság persze bevett gyakorlat a szentírás-magyarázók körében, hogy vagy nem vesznek tudomást Jézus törvény-

áthágásairól és azok nyomán (főként a farizeusokkal) támadt konfliktusairól, vagy azt mondják: Jézus sosem hágtá át magát a törvényt, csupán annak szórásalhasogató értelmezéseivel került összeütközésbe. Ez az érvelés azonban már azon is megbukik, hogy Jézus nemegyszer *elvileg* is szembe helyezkedett a Törvénnyel, a leglátványosabban talán a válás kérdésében (Mk 10,1-9), amikor is ráadásul az egyik törvényi kijelentéssel (5Móz 24,1) egy másik törvényi kijelentést (1Móz 1,27) állított szembe!

A tényleges megoldás az lehet, hogy a Vermes Géza által idézett mondat (,...egy i betű vagy egy vesszőcske sem vész el a törvényből”) Jézus nem saját meggyőződését fejezte ki, hanem csupán ellenfelei felfogását idézte, tehát mint ilyet idézőjelbe kell tenni (vö.: a legrégebbi kéziratokban nem volt központozás, nemcsak pont, vessző, kérdőjel és felkiáltójel, hanem idézőjel sem). Különösen világos ez a lukácsi helyen (Lk 16,16-17), ahol Jézus azt mondja: „A törvény... [csak] Jánosig [volt érvényben]. Attól kezdve Isten országa hirdettetik örömmel, de [mégis] minden [törvénytudó] erőszakosan lép föl ellene.” Majd megnevezi az erőszakos fellépés okát is: „[Azt mondják ugyanis:] 'Könnyebben múlik el az ég és a föld, mint hogy egy vonás is elvesszen a törvényből.'”

Akit az elmondottak nem győznek meg, annak érdemes elgondolkodnia, hogyan hozható összhangba Jézusnak az az állítólagos kijelentése, hogy „hamarabb ér véget ég és föld, mint hogy egyetlen vessző is elvesszen a törvényből”, azzal a másikkal, hogy „ég és föld elmúlik, de az én szavaim nem múlnak el” (Mk 13,31)?

„Az a meggyőződés, hogy Isten országának eljövetele küszöbön áll, a szélsőséges sürgetés érzetével töltötte el Jézust, és ezt a sürgetést igyekezett tanítványainak is közvetíteni... Hogy követhessék őt, és beléphessenek az eszkatologikus judaizmus lelkiségébe, Jézus tanítványainak el kellett hagyniuk ihlet nélküli vallásukat”, állítja Vermes Géza (425, 431). – Az eszkatológia és (vele szoros összefüggésben) az apokaliptika olyan hatalmas problémakör, hogy – amint mondani szokták – „könyvtárnyi irodalma van”, és – különösen ami Jézus és az eszkatológia/apokaliptika viszonyát illeti – több iskola is verseng a helyes értelmezésért. Így aztán itt, rövid fogalomtisztázás után, végképp

csak utalásszerűen közölhetem saját felfogásomat.

Az *eszkatológia* (görög *eszkaton* = végső, legutolsó + *logosz* = tan) az emberiség (és a világ) végső sorsát tárgyaló bibliai, illetve teológiai tanítások (halál, feltámadás, ítélet, tisztulás, menny, pokol stb.) összessége. A Bibliában különféle elképzelésekkel találkozunk az egyén, Izrael és az emberiség végső földi sorsára, illetve túlvilági életére vonatkozóan, ennek megfelelően beszélünk egyéni, nemzeti és általános, illetve transzcendentális *eszkatológiáról*. – A Kr. e. 2-1. században létrejött *apokaliptika* (*apokaliptika* = feltárás, felfedés, kinyilatkoztatás) az *eszkaton*, a végidő közeli eljövételének türelmetlen várása, illetve az eme eljövettel kapcsolatos elképzelések összessége (és az ezeket összefoglaló irodalom). Tárgyát azok az események alkotják, amelyek (az elképzelések szerint) lezárják és beteljesítik a történelmet, és bevezetik az – e világi és/vagy túlvilági értelemben vett – végidőt.

Jézus *eszkatologikus/apokaliptikus* mivoltáról alkotott felfogásom homlokegyenest az ellenkezője Vermes Gézáéna, aki azt mondja, hogy „*a korabeli zsidó *eszkatológiát*” illetően „*Jézus kora gyermeke lehetett*” (432). Úgy gondolom, korrekt szentírás-tudományi módszerekkel megmutatható, hogy amint sok más területen (például a nőikkel kapcsolatos felfogásában és viselkedésében), Jézus e tekintetben sem volt kora gyermeke (ahogyan ezt „egy Jézus-formátumú zsenitől” el is várhatjuk). Más kérdés, hogy az őt nem értő tanítványok és evangélisták számtalanszor valóban lázas apokaliptikusként állítják be őt.*

Azt, hogy Jézus egyáltalán *nem* azonosult kora *eszkatológiájával/apokaliptikájával*, talán a legszembetűnőbben az igazolja, hogy mindig határozottan *visszautasítja* az *eszkatologikus/apokaliptikus* várakozásokat és találgatásokat, akár tanítványai, akár ellenfelei hozakodnak elő velük, és *morális sikra tereli* a kérdést (vö. Mk 13,4-9; 13,28-29; Lk 13,23-24). Ezt a viszonyulását a legmagasabb elvi síkon fogalmazza meg Lk 17,21-beli, sokszor idézett, de gyakorlatilag mindig félreértett mondása.

Ez alkalommal a farizeusok teszik fel neki a talán legizgatóbb *eszkatologikus/apokaliptikus* kérdést: Mikor jön el Isten országa? Válaszában Jézus előbb az időre, aztán a helyre vo-

natkozó találgatást is elutasítja, majd minden várakozással szemben (amely *Istentől* várta országának eljövételét) azt mondja: „Isten országa – [annak „eljövetele, kibontakozása, megvalósulása”] – *rajtatok* fordul!”

Az eredeti görög kifejezést (*entosz hümón esztin*) persze sosem fordítják így, hanem mindig vagy úgy, hogy „Isten országa *benne*tek van”, vagy úgy, hogy „Isten országa *közöttetek* van” (ahogyan Vermes Géza is, 397). Pusztán nyelvtanilag helyes lehetne a „*benne*tek” és a „*közöttetek*” fordítás is, de ha Lukács ezek valamelyikét akarta volna kifejezni, akkor szokásának megfelelően az egyértelmű *en* (-ban, -ben) vagy *en meszó* (között) előjárószókat használta volna (az utóbbira nézve ld. Lk 2,46; 24,36; ApCsel 1,15; 6,15; 27,21 és különösen Lk 22,27 és ApCsel 2,22). Az *entosz* előjárószónak azonban a „-ban, -ben” és a „között” mellett van harmadik jelentése is: „valakinek a hatókörében, hatósugarában, kartá-volságában, hatalmi területén, rendelkezési területén belül, befolyási övezetében” (vö. C. H. Roberts, 1948; A. Rüstow, 1960; C. H. Dodd, 1961). Persze ha ez csak fizikai közelséget akarna itt kifejezni, akkor egyrészt gyakorlatilag azonos lenne az *en meszó* jelentésével („*közöttetek*”), másrészt mégiscsak „*statikus*”, helyhatározói értelmű választ adna a farizeusok kérdésére, holott azt Jézus már elutasította a 21. v. első felében. Így aztán csak az *entosz* „*dinamikus*” alkalmazásáról lehet szó: „a ti hatókörötökben van, ti rendelkeztek vele”, azaz: Isten országa „*töletek*, a ti akaratotoktól és tetteitektől függ, *rajtatok* áll”, vagy valóban *dinamikus* megfogalmazásban: „*rajtatok* múlik”, s még inkább: „*rajtatok* fordul” (ahogyan az egyházatyák közül Terullianusz is értelmezte).

A sor folytatása helyett végezetül inkább azt a kérdést vetem fel, vajon *miképp lehetséges* az, hogy a Vermes Géza által megrajzolt jézusi személyiség és jézusi tanítás – véleményem szerint – oly messze áll Jézus *hiteles* evangéliumától. Két sejtésemnek szeretnék hangot adni.

Az egyik: Vermes Géza *történelmi megközelítése* nem alkalmas Jézus alakjának és tanításának (a lehetőségek szerinti!) pontos megragadására. Bár könyve Prologusában Vermes Géza elmondja, hogy korábbi Jézus-könyveitől eltérően nemcsak a törté-

nészi (illetve a *Jézus változó arcai* esetében irodalmi) nézőpont vezette, hanem a szövegekritikai is, úgy látom, a lényegre tekintve mégis a – „kívülről közelítő” – történelmi megközelítés az uralkodó ez esetben is. Ezt pedig azért tartom alkalmatlan *módszernek*, mert Jézus személyéről, tetteiről és elmondott tanításairól csak minimális *történelmi* bizonyosságunk lehet; a gyakorlatilag egyetlen forrásként rendelkezésünkre álló evangéliumok ugyanis a szó klasszikus értelmében nem történelmi források, hanem az evangélisták igehirdetői-teológiai célzatú, ha úgy tetszik, ideologikus alkotásai. Így aztán Jézus „*hiteles*” vagy „*valódi*” evangéliumához csak nagyon apróké- és bonyolult – „belülről kifelé haladó” – szövegértelmező („*exegetikai*”) munka révén juthatunk el, amit persze kiegészíthet a történelemtudomány, az összehasonlító vallástörténet, a hermeneutika, a pszichológia és a valláspszichológia, a szociológia és a vallásszociológia meg sok más tudományág.

A másik: Úgy tűnik, Vermes Géza is annak az iskolának a képviselője, amelyet olyan nagy nevek fémjelznek, mint Schalom Ben-Chorin, David Flusser vagy Pinchas Lapide, s amelynek közös törekvése „*Jézus hazavitele a zsidóságba*”. E szerzőket több-kevesebb határozottsággal és egyöntetűséggel hármastendencia jellemzi: 1) A korabeli zsidók nem felelősek Jézus haláláért. 2) Jézus kortársainak nem is volt okuk arra, hogy megöljék Jézust, mert az ő tanítása lényegileg ugyanazon a körön belül mozog, mint a kortárs rabbiké. 3) A keresztények Jézus-képe ezért a történelmi és az eszmei alapot egyaránt nélkülözi. – Ennek a látásmódnak azonban minden valószínűség szerint nem szentírás- vagy történelemtudományi, hanem mélylélektani gyökerei vannak. Mindenesetre Vermes Géza is olyannyira a zsidóságra korlátozza Jézust, hogy egy helyütt – értetlenkedve bár, de – „szűk látókörű sovínisztának” nevezi (432). Ezzel szemben azt képviselem: ahogyan Jézust nem lehet azonosítani történelmi háttérrel, az első keresztény évtizedek „*gyülekezeti teológiájával*” vagy a kereszténység dogmatikai tételeivel, ahogyan Jézus nem egyszerűen misztikus költő, társadalmi reformer vagy forradalmár, úgy a judaizmusban sem lehet feloldani őt, sem „*egyszerű*”, sem „*zseniális*” rabbiként. Jézus egyedülálló és fölcserélhetetlen.

Gromon András